

Štefan Kužela zomrel

Ladislav Kováč

Slovenská kultúra stratila jedného zo svojich najväčších. Nepísal verše, neskladal muziku. Venoval sa bádaniu v prírodných vedách. Bol z tých, čo našej kultúre dávali novú, európsku podobu.

Cudzina si ho vážila. Pracou, čo urobil ako študent prírodovedeckej fakulty v r. 1964, bol na stope zistenia úlohy cyklického AMP v biochémií bunky - E. Sutherland dostal za to v r. 1971 Nobelovu cenu. V prvom roku aspirantúry Kužela objavil, že porušenie génov v mitochondriách má za následok zastavenie mitochondriálnej syntézy bielkovín - z tohoto poznatku sa u nás a v mnohých laboratóriách v zahraničí začala odvíjať celá nová vedná oblasť, biochemická genetika bunkových organel.

Oba tieto svoje základné objavy urobil Kužela ako mladý chlapec. August 1968 preťal jeho vedeckú kariéru: po čistkách v r. 1970 vyhodili ho z Prírodovedeckej fakulty UK. V deň jeho dvadsiatych siedmich narodenín. Doslova ho odtrhli od laboratórneho stola. Aspirantúru z biochémiie mu nedovolili dokončiť. Svoje dva objavy musel vpašovať do kandidátskej dizertácie nie z biochémiie ale onkológie - aj tú mu orgány komunistickej strany dovolili obhájiť až o deväť rokov neskôršie. Nemal na výber, ak nechcel ujsť za hranice: výskum v onkológii bol jediný, čo mohol robiť - umožnili mu to dvaja naši významní onkológovia, Viliam Thurzo a Viliam Ujházy. Oni ho zachránili pre vedu. Jeho kati z prírodovedeckej fakulty ho chceli vidieť iba pri lopate. Kuželova práca v onkológii nemohla byť lepšia, ako bola, ale nemohla skončiť ináč ako skončila: nevedla k vyjasneniu príčin vzniku a rastu nádorov. Škoda najkrajších, najplodnejších rokov tvorivého života, stratených v ťažkej laboratórnej drine na probléme, ktorý bol v tých dobách neriešiteľný.

Kužela sa vracia k nádejnému výskumu svojej mladosti po dvadsiatich rokoch, po novembri 1989. Nie hneď. Prvé revolučné mesiace pracuje vo vysokej funkcii na ministerstve školstva SR: celú svoju invenciu vkladá do hľadania ciest, ako ozdraviť naše vysoké školy, podieľa sa na vypracovaní nového vysokoškolského zákona, organizuje a riadi desiatky expertných skupín. Až keď má pocit, že najhoršie je za nami, poberie sa na študijný pobyt do USA: konečne chce poznať svetové laboratóriá, v ktorých mu ponúkali hosťovanie i zamestnanie - viac ako desiatku rokov nesmel do zahraničia cestovať. Po poldruhu roku sa vracia. Stáva sa profesorom biochémiie na Prírodovedeckej fakulte UK, riaditeľom Ústavu molekulárnej biológie SAV, nadväzujúc na výskum svojej mladosti robí nový významný objav v biochémií mitochondrií, zhromažďuje okolo seba oddaných mladých adeptov vedy, buduje novú vedeckú školu, vo vedení SAV usiluje o zefektívnenie výskumu na Slovensku, objavuje sa návrh, aby sa stal predsedom SAV.

Na všetko je neskoro. V noci z 9. na 10. marca 1994, po návrate z Talianska z trojdňových vedeckých diskusií s kolegami biochemikmi, zomiera.

Štefan Kužela nebol bezpohlavný človek. Bol chlap. Každým cólom. Ženy ho zbožňovali. Muži ho obdivovali alebo mu závideli. Bol vynikajúcim učiteľom -

chlapcom vzor, dievčatám idol. Vedel silno ľúbiť: rodinu, priateľov, umenie. Za husákovských čias bol asi naším najlepším znalcom českej exilovej beletrie. Nedokázal nenávidieť. Vedel ale pohrdať a netajil sa tým: pri previerkach v r. 1970 sa nielen vyznal zo svojho nesúhlasu s ruskou okupáciou, ale preverovačom vmietol do tváre svoje zhnusenie z ich zbabelosti a bezcharakternosti. Nemohli si na neho vymyslieť, že sa staval proti ruským tankom, lebo v deň, keď Rusi pred univerzitou zastrelili študentku a jeho budúci likvidátori vyrábali protiruské rezolúcie, pracoval od včasného rána dlho do noci v laboratóriu. Závideli mu, úspech, mužnosť s ktorou priťahoval ženy, oddanosť študentov, preto ho zničili - trpaslíci, čo mu nesiahali ani po členky. Tí, čo ho v r. 1970 z univerzity vyhodili, sedeli v decembri r. 1989, v deň jeho štyridsiatych šiestich narodenín, za stolom proti nemu na trápnom „rehabilitačnom“ predstavení: vystrašení, podlízaví, plní výhovoriek a fráz. Ak sa vy nehanbíte, hanbím sa za vás, vmietol im opäť do tváre; na chlapskú reč ste sa nezmohli. Miesto výhovoriek bolo by stačilo vaše jediné slovo: prepáčte!

Kužela nepoznal komplexy menejcennosti. Bol skromný, ale bol si vedomý svojich schopností a svojej ceny. Najlepší českí biochemici sa chodievali od neho učiť. Dostával vynikajúce ponuky na zamestnanie v cudzine. Neemigroval: mal rád slovenský folklór a umenie, lyžovačky v Tatrách, svoju chalupu v Mariánke, svojich priateľov. Keď mu bolo zle, nestáľoval sa. Iba pár nás tušilo, že preň tých dvadsať rokov po prepustení z prírodovedeckej fakulty bolo nekonečnou dobou frustrácií, trápenia z nemožnosti realizovať svoje predstavy vedecké i pedagogické. Jeho najbližší mi dosvedčia: od r. 1970 v jeho úsmeve bolo vždy trochu smútku, trochu trpkosti.

Vedecky sa to dokázať nedá, ale sotva to možno spochybniť: Štefan Kužela, skosený smrťou na vrchole síl, v päťdesiatich rokoch svojho života, rozšíril dlhý rad tých, pre ktorých živorenie v časoch husákovskej normalizácie bolo procesom pomalej popravy. Ale neviňme za to Rusov, ani totalitný režim. Vinnou je naša slovenská malosť, zápečníctvo, hodnotová labilita, komplexy menejcennosti. Vždy u nás ničili všetko čo prečnievalo priemer. Komunistický režim im len poskytol mimoriadne priaznivú živnú pôdu. A komunistická ideológia zásterku.

Takto si zachovajme pamiatku na Štefana Kuželu: robme všetko pre to, aby už nikdy ani jediný výnimočný talent nebol na Slovensku utopený v bahne priemernosti, ignoranstva a závisti.